

УДК 373.5.048:331.548](477)

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-646-654](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-646-654)

Охріменко Зорина Володимирівна кандидат педагогічних наук, завідувачка лабораторії виховання готовності до ринку праці, Інститут проблем виховання НАПН України, вул. М. Берлінського, буд. 9, м. Київ, 04060, <https://orcid.org/0000-0001-7217-100X>

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті підкреслено, що в умовах воєнного стану зростає роль професійної орієнтації, як системи, яка спрямована на оптимальне насичення ринку праці кваліфікованими фахівцями, а з іншого боку має потужний арсенал методів, які допомагають особистості самореалізуватися у професійній сфері. Окрім цього, наголошено, що зміст, форми і методи профорієнтації мають значний потенціал для активізації внутрішніх ресурсів підростаючої особистості, що може бути використано з психотерапевтичною метою в умовах невизначеності, втрати сенсу життя, безпорадності тощо. Метою статті визначено: Обґрунтування профорієнтаційних засад психолого-педагогічної підтримки і допомоги учням в умовах воєнного стану.

Визначено, що профорієнтація постає як зовнішня умова здійснення обґрунтованого професійного самовизначення, яке передбачає активізацію рефлексивних процесів (самопізнання, самооцінка, самоусвідомлення), формування кар'єрних вмінь і навичок, отримання досвіду професійної діяльності, спілкування, міжособистісної взаємодії. Обґрунтовано, що в сучасних умовах профорієнтація в умовах закладів загальної середньої освіти має відбуватися у вигляді профорієнтаційного супроводу, який постає як супровід індивідуального розвитку особистості в контексті майбутньої професійної діяльності або конкретного профільного напрямку освіти. Технологічно профорієнтаційний супровід) – це комплекс заходів, що передбачає виокремлення профорієнтаційного запиту, визначення шляхів вирішення проблеми, реалізацію взаємодії, отримання результату, моніторинг. При такому підході учень буде включатися в обґрунтовану, систематичну, цілеспрямовану, ефективну профорієнтаційну самодіяльність. Така взаємодія учня і фахівця, що здійснює профорієнтацію є короткочасною, цікавою, доступною і спрямованою на результат.

У статті підкреслено психотерапевтичний ефект профорієнтації, який реалізується завдяки тому, що у процесі вирішення профорієнтаційних задач, особистість може відчути особистісний успіх, отримати мотивуючий

результат, побачити перспективи бажаного майбутнього, усвідомити власні ціннісні орієнтації та спиратися на них, усвідомити власний ресурс, у процесі взаємодії, спілкування зрозуміти, що ті утруднення які вона переживає притаманні і іншим одноліткам, отримати підтримку, схвалення. учні можуть отримати певні результати, відчувати особистий успіх, уточнити професійні перспективи, спрямувати уяву у майбутнє, усвідомити власні професійно-ціннісні орієнтації, знайти нові життєві і професійні сенси, переосмислити сьогодення, спрямувати зусилля на самодіяльність, розширити уявлення про свої можливості.

Ключові слова: профорієнтація, профорієнтаційний супровід, воєнний стан, психотерапевтичний ефект, професійне самовизначення.

Ohrimenko Zorina Volodymyrivna PhD in Pedagogy, head of the laboratory for education of readiness for the labor market, Institute of Problems on Education of the of the NAES of Ukraine, St. M. Berlinskoho, 9, Kyiv, 04060, <https://orcid.org/0000-0001-7217-100X>

PROFESSIONAL ORIENTATION PRINCIPLES OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF MARITAL LAW

Abstract. The article emphasizes that in the conditions of martial law, the role of professional orientation is growing, as a system aimed at optimal saturation of the labor market with qualified specialists, and on the other hand, it has a powerful arsenal of methods that help individuals to realize themselves in the professional sphere. In addition, it is emphasized that the content, forms and methods of career guidance have a significant potential for activating the internal resources of a growing personality, which can be used for psychotherapeutic purposes in conditions of uncertainty, loss of the meaning of life, helplessness, etc. The purpose of the article is defined as: substantiation of the vocational guidance principles of psychological and pedagogical support and assistance to students in the conditions of martial law.

It was determined that career guidance appears as an external condition for the implementation of a well-founded professional self-determination, which involves the activation of reflective processes (self-knowledge, self-evaluation, self-awareness), the formation of career abilities and skills, the acquisition of experience in professional activity, communication, and interpersonal interaction. It is substantiated that, in modern conditions, career guidance in the conditions of general secondary education institutions should take place in the form of career guidance support, which appears as a support for individual personality development in the context of future professional activity or a specific specialized field of education.

Technological career guidance support) is a set of measures that involves identifying a career guidance request, determining ways to solve the problem, implementing interaction, obtaining results, and monitoring. With such an approach, the student will be included in a well-founded, systematic, purposeful, effective career guidance activity. Such an interaction between a student and a professional providing career guidance is short-term, interesting, accessible and result-oriented.

The article emphasizes the psychotherapeutic effect of career guidance, which is realized due to the fact that in the process of solving career guidance problems, a person can feel personal success, get a motivating result, see the prospects of the desired future, realize their own value orientations and rely on them, realize their own resource, in the process of interaction, communication, to understand that the difficulties she is experiencing are common to other peers, to receive support and approval. students can get certain results, feel personal success, clarify professional prospects, direct their imagination to the future, realize their own professional and value orientations, find new life and professional meanings, rethink the present, direct efforts to self-activity, expand the idea of their capabilities.

Keywords: career guidance, career guidance support, martial law, psychotherapeutic effect, professional self-determination.

Постановка проблеми. В сучасних умовах значної міграції населення і людських втрат, постійної руйнації інфраструктури України, спричиненої військовими діями країни-агресора, зростає потреба у висококваліфікованих працівниках. Адже, попри депресивний ринок праці і зростаюче безробіття, майже кожна галузь потребує фахівців, здатних якісно виконувати професійну діяльність, швидко опановувати нові технології, бути мобільними у професії. Відповідно, фахівець має бути не лише компетентним, а й вмотивованим, що в свою чергу передбачає узгодження ціннісно-потребової сфери особистості, її можливостей, здібностей зі змістом та умовами праці.

Таким чином, в умовах воєнного стану зростає роль професійної орієнтації, як системи, яка спрямована на оптимальне насичення ринку праці кваліфікованими фахівцями, а з іншого боку має потужний арсенал методів, які допомагають особистості самореалізуватися у професійній сфері.

Особливо важливою профорієнтація є в період формування готовності учнів до здійснення професійного або профільного самовизначення, зважаючи на те, що вибір професії постає як об'єктивно задана необхідність, так і обумовлений віковими особливостями учнів старшого підліткового віку, а саме: готовністю психологічних структур особистості до здійснення професійно-ціннісного вибору.

Ще одним фактором, активізуючим необхідність профорієнтаційного супроводу учнів є реформа НУШ, відповідно до якої учні мають самостійно вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, спираючись на знання

про свої індивідуальні особливості, можливості, здібності та динаміку ринку праці.

Натомість в умовах дистанційної освіти, відсутності годин в навчальних планах на профорієнтаційні заходи, застарілої методологічної бази, об'єктивно, профорієнтація не стала однією з найважливіших ланок інтегрованих в освітній процес. Переважно профорієнтація в умовах закладів загальної середньої освіти здійснюється несистематично і зводиться до психологічної діагностики учнів старших класів, профінформації про певні професії на сайтах і профконсультацій в межах компетентності практичного психолога.

Окрім цього, на наше переконання, зміст, форми і методи профорієнтації мають значний потенціал для активізації внутрішніх ресурсів підростаючої особистості, що може бути використано з психотерапевтичною метою в умовах невизначеності, втрати сенсу життя, безпорадності тощо.

Зважаючи на викладене вище, а також на те, що в умовах воєнного стану учні відчувають розгубленість, невпевненість, тривожність з приводу власного майбутнього, вважаємо, що в сучасних умовах зростає роль профорієнтації, як системи, яка допоможе особистості зосередитись на собі, своєму ресурсі, усвідомити досвід діяльності, збагатити життя особистісним сенсом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє зробити висновок, що теоретико-методологічний засади побудови процесу професійної орієнтації в рамках гуманістичної, особистісно-орієнтованої парадигми достатньо повно представлені у працях вітчизняних вчених: Б. Бал, І. Бех, В. Рибалка, Б.Федоришин та ін. Сучасними дослідниками активно вивчаються:

технологічний аспект здійснення профорієнтації в умовах ЗЗСО (Д. Закатнов, О. Морін), окремі аспекти профорієнтаційного супроводу кар'єрного і професійного становлення здобувачів освіти (О. Ігнатович, В. Лозовецька, З. Охріменко та ін.). Професійна орієнтація як один з ключових напрямів діяльності практичного психолога висвітлюється у працях І. Ткачук, А. Шевенко та ін. Необхідність активізації профорієнтаційної роботи з метою активізації процесу професійного самовизначення підкреслена у працях І. Чечко та ін. У статті І. Тубавіної, К. Недря піднімають питання нового змісту профорієнтаційної роботи, форм і методів в умовах воєнного стану.

Про важливість реалізації профорієнтації у сучасній школі також свідчить Наказ МОН від 10.08.2021 р. №901 «Про проведення експерименту за темою: «Професійна орієнтація у Новій українській школі на червень 2021-грудень 2026 роки», в якому зазначено, що профорієнтаційна робота займає важливе місце в діяльності закладу освіти, оскільки вона, з одного боку, забезпечує зв'язок системи освіти з економічною системою країни, з іншого, поєднує сьогодення здобувачів освіти з їхнім майбутнім. Саме тому, освіта має

не тільки забезпечувати предметну підготовку, а й створювати сприятливі умови для професійного самовизначення здобувача освіти [1].

Однак, психотерапевтичний ефект профорієнтації, який полягає у зниженні тривожності учнів, покращенні їх психо-емоційного стану, усвідомленні власних ресурсів тощо, розкритий недостатньо. Зважаючи на умови воєнного стану, окреслену проблему вважаємо актуальним напрямком досліджень.

Мета статті: Обґрунтування профорієнтаційних засад психолого-педагогічної підтримки і допомоги учням в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Традиційно профорієнтація визначається як система соціально-економічних, психолого-педагогічних та методико-фізіологічних заходів, спрямованих на забезпечення активного, свідомого професійного самовизначення та трудового становлення особистості з урахуванням її потреб, індивідуальних можливостей і кон'юнктури ринку праці для повноцінної реалізації у професійній діяльності. Об'єктом профорієнтації є процес професійного самовизначення особистості, а предметом – суб'єкт, що визначається у виборі професії [2, с. 10]. Таким чином, профорієнтація постає як зовнішня умова здійснення обґрунтованого професійного самовизначення, яке передбачає активізацію рефлексивних процесів (самопізнання, сомооцінка, самоусвідомлення), формування кар'єрних вмінь і навичок, отримання досвіду професійної діяльності, спілкування, міжособистісної взаємодії.

Відповідно до Наказу МОН від 10.08.2021 р. №901 «Про проведення експерименту за темою: «Професійна орієнтація у Новій українській школі на червень 2021-грудень 2026 роки» [1], головна мета психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення здобувачів освіти – формування компетентності у виборі професії, як системи базових характеристик потрібних для успішного планування, коригування і реалізації перспектив власного професійного розвитку.

Зважаючи на те, що домінуючими принципами у профорієнтації є розвиваючий і формуючий підходи, які передбачають активізацію рефлексивних механізмів особистості на основі самопізнання, самооцінки, самоусвідомлення, під час профорієнтаційної взаємодії відбувається активізація особистісного потенціалу особистості. Окрім цього, профорієнтація – практико-орієнтована система формування кар'єрних умінь, навичок, проходження професійних проб, спілкування, взаємодії з однолітками, досвіду ціннісно-спрямованої діяльності

Зауважимо, що, сучасна профорієнтація в системі освіти, зважаючи на об'єктивні перепони у наданні освітніх послуг, на нашу думку, має здійснюватись у формі профорієнтаційного супроводу особистості. Профорієнтаційний супровід ми розглядаємо як супровід індивідуального розвитку

особистості в контексті майбутньої професійної діяльності або конкретного профільного напрямку освіти. Технологічно профорієнтаційний супровід (підтримка на конкретному етапі професійного або профільного самовизначення) – це комплекс заходів, що передбачає виокремлення профорієнтаційного запиту, визначення шляхів вирішення проблеми, реалізацію взаємодії, отримання результату, моніторинг. При такому підході учень буде включатися в обґрунтовану, систематичну, цілеспрямовану, ефективну профорієнтаційну самодіяльність. Така взаємодія учня і фахівця, що здійснює профорієнтацію є короткочасною, цікавою, доступною і спрямованою на результат.

Профорієнтаційний супровід має здійснюватися на всіх етапах навчання учнів у закладах середньої освіти, з урахуванням вікових особливостей учнів і освітніх завдань. Саме такий підхід дасть змогу чітко виокремити профорієнтаційні задачі в молодшій, базовій і старшій школі, і оцінити результат. Так, в молодшій школі у учнів має бути сформоване позитивне ставлення до трудової діяльності, учень має мати початкові уявлення про певні види професійної діяльності. В базовій школі мають бути сформовані професійні інтереси, уявлення про свої індивідуальні особливості можливості, особливості ринку праці. Відповідно до реформи НУШ, учні мають бути готові здійснити профільний чи професійний вибір. У профільній школі відбувається уточнення профільного або професійного вибору, професіоналізація, формування кар'єрних навичок.

Вважаємо, що в старшому підлітковому і юнацькому віці профорієнтаційний супровід учнів набуває особливої значущості. Адже окрім основної мети (супровід професійного самовизначення учнів, який потребує інформування, підтримки, психодіагностики, консультування з боку фахівців), профорієнтаційні інструменти через усвідомлення ціннісно-сислової сфери особистості, зниження тривожності, вербалізацію планів на майбутнє, активізацію ресурсів, – мають значний психотерапевтичний ефект.

При цьому зміст профорієнтації має бути спрямований на активізацію ціннісно-сислової сфери особистості. Саме тому, бажано у профорієнтаційній взаємодії з учнями розкривати такі теми: покликання, самореалізація, благополуччя, особистісний і професійний розвиток. Адже знаходження сенсів свого буття допомагає людині в найскладніших життєвих умовах і є тими ключовими життєвими завданнями, вирішення яких дозволяє людині жити повним життям.

Зазначене дозволяє виокремити психотерапевтичний ефект профорієнтації, який реалізується завдяки тому, що у процесі вирішення профорієнтаційних задач, особистість може відчувати особистісний успіх, отримати мотивуючий результат, побачити перспективи бажаного майбутнього, усвідомити власні ціннісні орієнтації та спиратися на них, усвідомити власний ресурс, у процесі взаємодії, спілкування зрозуміти, що ті утруднення які вона

переживає притаманні і іншим одноліткам, отримати підтримку, схвалення. Учні можуть отримати певні результати, відчутти особистий успіх, уточнити професійні перспективи, спрямувати уяву у майбутнє, усвідомити власні професійно-ціннісні орієнтації, знайти нові життєві і професійні сенси, переосмислити сьогодення, спрямувати зусилля на самодіяльність, розширити уявлення про свої можливості.

Таким чином, зміст форми й методи профорієнтації мають потужний арсенал різноманітних інструментів, які дозволять особистості віднайти свій шлях, будувати майбутнє в контексті сенснбуттєвих парадигм, спираючись на власний ресурс.

На наше переконання, профорієнтаційний супровід є надзвичайно ефективним засобом зниження тривожності учня, включення його в самоціннісну діяльність, активізації навчальної мотивації, окреслення перспектив майбутнього, визначення векторів особистісного і професійного розвитку. Наголосимо, що в умовах невизначеності, втрати перспектив, підвищеної тривожності щодо власного майбутнього, профорієнтаційний супровід учнів має здійснюватися систематично і бути спрямованим на стабілізацію психо-емоційного стану.

В контексті зазначеного особливу цікавість для нас має система підтримки розвитку кар'єри представлена у дослідженні К. Schaffer & J. Wiens [3], в якому рекомендовано певний алгоритм кар'єрного супроводу старшокласників. Підтримка кар'єрного розвитку здійснюється на таких рівнях: самодослідження, прийняття рішення, підтримка в перехідний період, планування, психічне здоров'я (стан благополуччя). Домінуючим принципом такої системи є принцип клієнторієнтованості, який полягає у тому, що кожна ситуація клієнта є індивідуальною. За такої моделі спочатку відбувається визначення на якому етапі знаходиться клієнт та визначення який рівень потребує особливої уваги. Особливістю роботи з клієнтом є те, що взаємодія відбувається не лінійно, а динамічно в декількох напрямках.

Саме така модель профорієнтаційного супроводу, на нашу думку є найбільш ефективною в сучасних умовах. Так, перш ніж приступати до вирішення конкретних профорієнтаційних задач, потрібно визначити психоемоційний стан в якому знаходиться учень. Адже тривожність, страхи можуть сприяти появі захисних механізмів, які в свою чергу негативно вплинуть на ефективність профорієнтаційного супроводу. Наступною складовою профорієнтаційного супроводу є рефлексивна самодіяльність учня: самопізнання, самооцінка, самоусвідомлення. Самопізнання найбільш складна і найбільш важлива складова профорієнтаційної взаємодії, яка передбачає осмислення людиною своїх сильних і слабких сторін, власної поведінки й умов її реалізації. Усвідомлюючи свої переваги і недоліки, особистість може працювати над собою у напрямку самовдосконалення, самоосвіти і самови-

ховання. З цього приводу, Н. Мойсеюк підкреслює, що виховання відіграє головну роль у розвитку особистості лише за умови, якщо воно позитивно впливає на внутрішнє стимулювання її активності щодо роботи над собою, тобто коли розвиток набуває характеру саморозвитку. Розуміння ролі активності самої людини у власному розвитку, продовжує вчена, дозволяє педагогу цілеспрямовано організовувати діяльність учня, ставити його в позицію активного діяча, озброювати такими способами діяльності, які дають змогу активно виявляти свої сили; вивчати його особистісну своєрідність, розкривати потенційні можливості, тобто розумно спрямовувати процес розвитку особистості [4, с. 83]. Розвиток кар'єрних навичок – ще один напрям роботи у профорієнтаційній взаємодії, який дозволить підростаючій особистості побудувати індивідуальну кар'єрну траєкторію і почуватися більш впевненою на ринку праці.

Висновок. Реалізація професійного потенціалу особистості надзвичайно складне завдання, яке передбачає створення зовнішніх умов для активізації внутрішніх ресурсів особистості. В умовах значних змін на ринку праці, дистанційного навчання, трансформації суспільних цінностей, зростання психоемоційного напруження, невпевненості у своєму майбутньому – особливого значення набуває профорієнтаційний супровід здобувачів освіти, який дозволить реалізувати не лише основну мету шкільної профорієнтації (здійснити обґрунтований профільний або професійний вибір), а й допоможе особистості стабілізувати свій психоемоційний стан.

На нашу думку, профорієнтаційний супровід учня, має певний психотерапевтичний аспект, сприяє зниженню тривожності, покращує психоемоційний стан. Адже, зміст, форми й методи профорієнтації мають великий арсенал різноманітних інструментів, які дозволяють особистості активізувати вирішення проблемних питань буття людини (покликання, самореалізація, благополуччя, професійний і особистісний розвиток) не лише в контексті майбутньої професійної діяльності, а й морально-етичних цінностей. Профорієнтаційний інструментарій допоможе особистості, спираючись на власний ресурс, віднайти свій шлях, будувати майбутнє в контексті сенсубуттєвих парадигм. У процесі виконання профорієнтаційних завдань учні мають можливість побути в ситуації особистого успіху, отримати результат, визначити перспективи бажаного майбутнього, поспілкуватися з однолітками і значущими дорослими, отримати підтримку, схвалення, здійснювати особистісно-ціннісну діяльність.

Зазначене дозволяє розглядати профорієнтацію в системі освіти як ефективний інструментарій, який спрямований на відновлення психоемоційного стану особистості та має психотерапевтичний ефект.

Зважаючи на важливість профорієнтації як системи супроводу професійного і кар'єрного становлення підростаючої особистості, проблема оновлення

методологічного забезпечення профорієнтаційного супроводу учнів освітніх закладів в сучасних умовах, впровадження практико орієнтованих профорієнтаційних заходів є актуальним напрямком для подальших досліджень.

Література:

1. Наказ МОН від 10.08.2021 р. №901 «Про проведення експерименту за темою: «Професійна орієнтація у Новій українській школі на червень 2021-грудень 2026 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-provedennya-eksperimentu-za-temoyu-profesijna-oriyentaciya-u-novij-ukrayinskij-shkoli-na-cherven-2021-gruden-2026-roki>.
2. Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Навчальний посібник. Київ : КНТ, 2016. 438 с.
3. Karen Schaffer & Juliana Wiens. Career Work in Action: Discussions and Activities for Professionals – Youth. CERIC. Foundation House Suite 300, 2 St. Clair Avenue East. Toronto, ON, 2020. 62p.
4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навчальний посібник. [4-є вид.]. Київ, 2003. 615 с.

References:

1. Nakaz MON vid 10.08.2021 r. №901 «Pro provedennia eksperymentu za temoiu: «Profesiina oriientatsiia u Novii ukrainskii shkoli na cherven 2021-hruden 2026 roky» [Order of the Ministry of Education, Culture, Sports and Science of Ukraine dated August 10, 2021 No. 901 "On conducting an experiment on the topic: "Professional orientation at the New Ukrainian School for June 2021-December 2026"]. (n.d.). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-provedennya-eksperimentu-za-temoyu-profesijna-oriyentaciya-u-novij-ukrayinskij-shkoli-na-cherven-2021-gruden-2026-roki>. [in Ukrainian].
2. Koropetska O. M. (2016). Psykholohichni osnovy profesiinoi oriientatsii ta samorealizatsii osobystosti [Psychological foundations of professional orientation and self-realization of the individual]. Navchalnyi posibnyk. Kyiv : KNT. [in Ukrainian].
3. Karen Schaffer & Juliana Wiens (2020). Career Work in Action: Discussions and Activities for Professionals – Youth. CERIC. Foundation House Suite 300, 2 St. Clair Avenue East. Toronto, ON. [in Canada].
4. Moiseiuk N.Ye. Pedahohika: navchalnyi posibnyk [Pedagogy: study guide]. [4-ie vyd.]. Kyiv, 2003. [in Ukrainian].